

I. Projecten afgerond

§ 1. Fort Oranje Project

Het Fort Oranje Project werd door de HGIS Identificatiemissie van 1999 geplaatst tegen het decor van alle monumenten, die de WIC in Brazilië had achtergelaten. De voornaamste reden van deze keuze was het feit, dat Fort Oranje ernstig bedreigd werd (en wordt) door erosie vanuit zee. De stroming van de Atlantische Oceaan is in dit gebied sterk veranderd, met soms dramatische gevolgen voor de kustlijn. Hierdoor wordt het strand voor het fort verplaatst naar een meer noordelijke plek, waar dus landaanwas plaats heeft. Het fort zelf kwam hierdoor de laatste vijftien jaar steeds dichterbij zee te liggen en staat nu zelfs bij vloed met één bastion geheel in het water. Soms is Fort Oranje aan drie kanten door het zeewater omgeven. Protectie van de kalkzandsteen tegen de erosie en restauratie van de beschadigen waren de voornaamste doelen.

Als reden voor de stroomverlegging geldt de aanleg van de nieuwe transitohaven SUAPE bij Cabo de Santo de Agostinho, ongeveer 50km ten zuiden van Recife, dus 100km ten zuiden van Itamaracá. De haven wordt gevormd door een kilometerlange pier, die vanaf de kust de zee in steekt. Franse oceanografen hebben in de jaren negentig vastgesteld, dat dit ook de oorzaak is van de dieptestroming, die langs de stranden van Recife en Olinda is opgetreden en die tot gevolg heeft, dat diepzeehaaien, die nooit zo dicht onder het rif kwamen, nu een dodelijke bedreiging zijn voor argeloze badgasten. Op sommige stranden (Boa Viagem, Piedade, Candeias) is het zwemmen en surfen buiten de riffen niet meer toegestaan.

Door deze zelfde stroming wordt ook het strand van de zee kant van het eiland Itamaracá sterk veranderd. Waar in de jaren tachtig bij vloed nog een 50 m breed strand voor Fort Oranje lag, ligt nu één van de bastions dagelijks in het water. De relatief zachte kalkzandsteen, waar het tegenwoordige fort vanaf de 18e eeuw door de Portugezen is opgebouwd, is hiertegen niet bestand. Natuurlijk kan het nog jaren duren, eer de enorme constructie tot een vormeloos klomp stenen is geworden, zoals momenteel met Fort Van der Dussen (1634) bij Cabo de Santo Agostinho het geval is. Maar nu reeds zijn bij Fort Oranje de eerste tekenen van verzakking en ondermijning in de onderste lagen van de zuidelijke cortine en van Bastion 3 waarneembaar. Fort Van der Dussen is onherstelbaar vernietigd. Het zou eeuwig zonde zijn, als dit lot ook Fort Oranje beschoren zou zijn.

a). Archeologisch onderzoek. HGIS honoreerde een verzoek tot archeologisch onderzoek van het fort. Dit verzoek kwam in eerste instantie van de Universiteit van Amsterdam, omdat een van de leden van de Identificatiemissie, tevens mede-oprichter van MoWIC en toenmalig secretaris, op dat moment nog deel uitmaakte van het Amsterdams Archeologisch Centrum en een onderwerp voor een proefschrift zocht. In het Fort Oranje Project, dat samen met de daartoe door het Braziliaanse ministerie van Cultuur aangestelde experts werd opgestart, werd het archeologisch onderzoek gefinancierd uit de HGIS gelden.

De huidige stand van zaken van de drie overige projectonderdelen zal hier kort worden belicht.

b) Protectie tegen erosie. De Protectie zou voor rekening van de Gemeente Itamaracá komen. Een projectplan over de te volgen methode is in 2001 opgesteld op verzoek van het

administratief beheersbureau van de Federale Universiteit van Pernambuco (FADE). Een dijk van grote brokken ruwe hardsteen zou in een bepaalde hoek vanaf de punt van Bastion 3 in zee gelegd worden. De idee is, dat het bij afnemend tij terugstromend water het meegevoerde zand tegen de dijk zal neerleggen en niet meer afzetten achter de Praia dos Holandeses, ca 800m verderop naar het Noorden. Dit plan, technisch simpel en financieel overzichtelijk, is in oktober 2002 door de Braziliaanse Monumentenzorg (IPHAN) goedgekeurd. Fort Oranje heeft voor Itamaracá een grote toeristische waarde. Het Gouvernement van Pernambuco aarzelt echter, om geld te steken in een plaats, waar de ontwikkeling van het toerisme wordt belemmerd door de aanwezigheid van drie gevangenis. Deze werden gesticht in de jaren veertig van de vorige eeuw, toen 'het eiland Itamaracá' een zeer dun bevolkte en primitieve plaats was, waar nauwelijks iemand kwam. Nu probeert de plaatselijke bevolking juist ook van het toerisme te leven. De schaal waarop dat gebeurt is echter veel kleiner, dan die op de stranden ten zuiden van Recife (Litoral Sud met Porto das Galinhas etc.)

De Protectie is na lang aandringen van MoWIC in april 2004 op de prioriteitenlijst van het Gouvernement van Pernambuco gezet. Er is goede hoop, dat er in de nabije toekomst geld voor zal worden vrij gemaakt. In april 2006 is het nieuwe plan voor de toeristische ontwikkeling van de Litoral Norte publiekelijk afgekondigd.

c) De Restauratie zou gesponsord worden door het Nederlands-Braziliaans bedrijfsleven. Hiervoor zegde PHILIPS-Latijns Amerika toe het voortouw te nemen, indien er zou worden voldaan aan enkele voorwaarden. De voornaamste hiervan waren:

1. een Masterplan, waarin het d) Gebruik van Fort Oranje als Museum na de werkzaamheden, was opgenomen en
2. de vorming van een Raad van Toezicht (Conselho Superior).

Aan deze voorwaarden is door Brazilië niet voldaan. Wel is er een museaal plan opgesteld, waaraan IPHAN zijn goedkeuring heeft gehecht. Het moge logisch zijn, dat de uitvoering hiervan nauw samenhangt met de restauratie. Voor de restauratie is eveneens een door IPHAN goedgekeurd plan opgesteld, maar tot uitvoering ervan is het vooralsnog niet gekomen. PHILIPS heeft zich in afwachting van de ontwikkelingen, uit het project terug getrokken. Het door HGIS voor museale activiteiten geormerkte bedrag van circa € 31.000 (éénendertig duizend Euro), is wegens verstrijken van de termijn (2004) uit de subsidie terug genomen (Brief HGIS Bijlage 1).

Het Historisch-archeologisch onderzoek (a) is inmiddels beëindigd. De opgravingen zelf waren een groot succes. Zij duurden van januari 2002 tot mei 2003. Voor verslaglegging daarvan wordt verwezen naar de diverse rapportages, die MOWIC vanaf het begin van het project hierover geschreven en die HGIS allen ontvangen heeft.

De opgravingsperiode verliep als ieder groot project: er deden zich onderweg plotselinge omstandigheden voor. Zo moest er in plaats van in de geplande één termijn van 4 maanden, in twee termijnen worden gegraven. De geplande twee maanden per termijn werd omgezet in één termijn van drie en één termijn van vijf maanden. Hier kwam door de belangrijke vondst van de Nederlandse ingang ('Hollandse Poort') nog een extra maand bij. Ook de door het Braziliaanse team uitgevoerde catalogisering nam meer tijd in beslag dan voorzien. De hieruit voortgekomen moeilijke situatie is met behulp van enkele nieuwe bestuursleden en leden van de Raad van Advies opgelost. DCO / HGIS-C heeft de eindafrekening in november 2005 doen plaats hebben. Voor de dienst wordt het Fort Oranje Project hiermee

als gesloten beschouwd, terwijl de stichting zeer erkentelijk is voor de door HGIS gebruikte invalshoek.

MoWIC heeft intussen krachtig geijverd voor het gaande houden van de discussie met alle overlegorganen, zowel in Nederland als met name in Brazilië. Deze houding zal worden gecontinueerd. Achterliggende reden bij de subsidieverlening door HGIS-C immers, was het permanent behoud van het fort (Tekst subsidieverlening, bijlage 2).

§ 2. Trilha dos Holandeses

Tijdens het verblijf op Itamaracá bleek MoWIC de noodzaak van de bouw van een voetbrug over de rivier de Paripé bij Vila Velha, dat in de Nederlandse periode 'Schopstad' heette naar de commandant, die het op de Portugezen in 1633 had veroverd. Op de Hollandse en Portugese kaarten uit die periode is de door hem aangelegde brug duidelijk waarneembaar. Dankzij alert inspringen op de situatie, heeft MoWIC kans gezien, om samen met de organisatie Nassau-400 te Recife, en met steun van de Nederlandse ambassade te Brasília, een groot aantal sponsors te vinden in binnen- en buitenland. Naast de Nederlandse Ambassade te Brasília ontvingen wij bijdragen van de Braziliaanse bedrijven Copergas en Petrobras, van het toen nog Nederlands-Braziliaanse bedrijf Bomprego als onderdeel van Ahold, van de stichting Eurobras F.P. te Amsterdam (met name geijverd door ons, helaas in 2005 overleden Erelid, Drs. M.A.M. Ornstein) en van de particuliere onderneming Diederik van Nederveen Meerkerk uit Utah, USA.

Er is voortvarend gewerkt aan het ontstaan van de nieuwe brug en het toegankelijk maken en verfraaien van het pad, dat eeuwenlang tussen Vila Velha en Fort Oranje gelegen heeft. Dit pad heette al die tijd 'Caminha dos Holandeses' en sinds circa tien jaar 'Trilha dos Holandeses'. Nassau-400 was mede-organisator van de festiviteiten ter gelegenheid van de viering van de 400^e geboortedag van Johan Maurits van Nassau in 2004. De flora en fauna van de trilha zijn in kaart gebracht door een bioloog van de UFPE. Langs het pad zijn tien informatieborden geplaatst met teksten een historicus en de bioloog en met bijzonder fraaie illustraties van de bekende kunstenaar Luiz Jasmin.

Door de vertegenwoordiger van MoWIC in Brazilië, mevrouw Elódia Negromonte, zijn in 2005 schoonmaakwerkzaamheden aan de brug verricht. Hierbij werden schadelijke schelpdieren verwijderd. Zij heeft de kosten hiervoor zelf betaald, aangezien het budget van de Gemeente Itamaracá, zowel als dat van de Nederlandse ambassade te Brasília niet berekend was op onderhoudskosten van de brug. De voorzitter heeft deze kosten particulier aan Mevr. Negromonte vergoed.

Als doelgerichte samenwerking tussen Braziliaanse en Nederlandse instanties en personen, uitmondend in een prachtig resultaat binnen de daartoe gestelde termijn en binnen het daartoe beschikbare budget, synoniem staat voor het begrip pilot project, dan verdient het project 'Trilha dos Holandeses' dit predikaat ten volle.

§ 3. CD-Rom Shared Cultural Heritage

MoWIC heeft gelijktijdig met de lopende projecten (Fort Oranje en Trilha en in samenwerking met Nassau-400, een CD-Rom over het GCE van Nederland en Brazilië gemaakt, alsmede een voorlichtingsbrochure over Nederlandse vestingwerken in Brazilië. Dit laatste gebeurde op verzoek van de Nederlandse ambassade. Deze beide producten zijn aan De Majesteit en Gevolg aangeboden op 27 maart 2003 te Recife aangeboden. De lancering van de CD-Rom in de internationale Pers is verhinderd door toedoen van de voormalig secretaris van de stichting, gesteund door de Braziliaanse staf.

Deze CD-Rom bewijst nog steeds goede diensten. Vanwege de tijdsdruk is slechts een klein gedeelte van de teksten gebruikt. Ook zijn er in de tussentijd onderwerpen en locaties bijgekomen.

Het zou een goede zaak zijn, indien er een update van deze CD-Rom zou verschijnen.

§ 4. Vingboons Atlas

Hoewel dit officieel noch door de Nederlandse ambassade, noch door latere organisatoren is vermeld, feit is, dat vanaf het allereerste begin in 1999 er van deze zijde is aangedrongen op maatregelen, om de Vingboons Atlas van het IAHGP*) te Recife te restaureren. MOWIC's gewezen raadslid, de heer J.J. Rost Onnes, heeft deze kwestie in 2001 op verzoek van het bestuur aan de relevante kanalen binnen de ABN-AMRO Bank N.V. gemeld. De voorzitter van MOWIC, sinds 1987 lid van het IAHGP, heeft de discussies binnen dit genootschap bij voortduring gaande gehouden; men was daar zeer huiverig voor het afstaan van de band aan externe restaurateurs. In oktober 2002 heeft MOWIC op verzoek van de ambassade met succes schot in de zaak gebracht. Hier zijn veel uren in gaan zitten. De restauratie moest namelijk in maart 2003 bij het staatsbezoek van Hare Majesteit Koningin Beatrix gereed zijn. Het voornaamste is, dat de restauratie van de illustraties goed is verricht.

Jammer is, dat het karakter van 'atlas' daarbij verloren is gegaan. De platen zitten losbladig in een daarvoor gemaakte doos. Deze wordt bewaard door de eigenaar, het IAHGP.

§ 5. Programa Alagoas-Holanda

In 2000 is aan de Fedelale Universiteit van Alagoas (UFAL) in Maceió, hoofdstad van de Staat Alagoas, het Programa Holanda-Brasil opgericht. De voorzitter van MOWIC gaf in de maanden oktober en november college aan de UFAL over Nederland in de 17e eeuw. De rector magnificus heeft in samenspraak met MOWIC tot de uitbreiding van dit studieprogramma besloten. In de tussentijd is er regelmatig contact geweest over tentoonstellingen en studieprogramma's. Dr. Maria Angélica da Silva heeft in haar werkgroep de studenten tot onderwerpen uit die periode gestimuleerd. Een oud-student van de colleges in 2000, Dra Lúcia Vilela, is in 2003 aan de UFAL aangesteld, om het onderwerp van het 17e-eeuwse Nederland te behandelen.

§ 6. Tentoonstelling Cartografia Holandesa

In opdracht van de Nederlandse ambassade te Brasília heeft de voorzitter van MOWIC de teksten vervaardigd bij de door de Afdeling Cultuur uitgezochte kaarten uit de collectie van het Nationaal Archief (toen nog ARA) in Den Haag. M.F. Mertens verzorgde de vertaling. De tentoonstelling is in 2001 door de toenmalige ambassadeur geschonken aan Forte Do Brum (Fort de Bruyn) te Recife. Dit was het eerste door de WIC gebouwde fort na de verovering van Olinda in 1630.

§ 7. Dique do Tororó

In Bahia ligt de Dique do Tororó in een park, waarin een klein meer of grote vijver. De dijk is in de 17^e eeuw aangelegd door de Hollanders, toen die de stad Salvador 11 maanden bezet hielden (1624-1625). Onderzoek van de UFBA, de Federale Universiteit van Bahia, tracht door archeologisch pollenonderzoek meer licht op het Hollandse verleden van deze dijk te verkrijgen. MOWIC heeft desgevraagd contacten gelegd met de UvA, UU en de UL. Omdat deze discipline zich aan de capaciteiten van de stichting onttrekt, is zij, behalve een bezoek aan de locatie in 2005, hiermee niet zelf aan de slag gegaan.

Nawoord

In de eerste campagne van januari-maart 2002 tekende zich al een enigszins kinderlijk patriotisme af, maar flauwiteiten en toespelingen op de 'Hollandse invallers' (invasores) en 'neo-kolonialisme', werden door MoWIC vooralsnog niet beschouwd als een camel nose. Analyse achteraf doet vermoeden, dat dit voor een groot deel gebaseerd was op naijver. Veel Pernambucanen 'van de oude garde' zijn sterk Portugees georiënteerd. 'Os holandeses' worden door hen afgeschilderd als 'invasores'. De repliek dat ook de Portugezen van weleer invallers waren, werd gepareerd met de opmerking, dat het 'toentertijd maar om inboorlingen ging'. De voorzitter van MoWIC ontving bij het omgaan met deze situatie adviezen van de kant van de Nederlandse ambassade en van de raadsleden Drs. M.A.M. Ornstein en mr. R.W.L. Russell.

De consensus structuur voor de beleidsvorming van het project Fort Oranje was op slot van zaken minder gelukkig gekozen. Hier ligt een cultuurverschil tussen onze beide landen. In de toekomst kan er lering worden getrokken uit de gang van zaken bij het project van de Trilha dos Holandeses

De leiding van de recuperatie van het pad en de bouw van de brug berustte bij een projectbestuur, waarin ieder lid een omliggende taak had. In voorkomende kwesties gaf de mening van de voorzitter (Secretaris van Tourisme van de Gemeente Itamaracá) de doorslag. Omdat alle neuzen hier in één richting stonden, is er bij de uitvoering nimmer sprake geweest van moeilijkheden, ondanks de complexiteit van dit holistische project.